Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

“O`TKAN KUNLAR” ASARIDA MILLIY QADRIYATLAR TASVIRI

Kucharova Kumush
Samarqand davlat pedagogika instituti
tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyot yo‘nalishi
118 - guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘tkan kunlar romanida milliy qadriyatlarning badiiy-estetik ifodasi hamda ularning milliy o‘zlikni anglash jarayonidagi o‘rni tahlil etiladi. Tadqiqotda Abdulla Qodiriy ijodining ijtimoiy-falsafiy mazmuni, asarda aks etgan tarixiy xotira, milliy ruh va ma’naviy qadriyatlar tizimi ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, roman orqali o‘zbek xalqining XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi ijtimoiy hayoti, urf-odatlari hamda ma’naviy dunyosining estetik ifodasi ko‘rsatib beriladi. Maqolada estetik tafakkur, milliy o‘zlik va tarixiy xotira tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi ham tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: O‘tkan kunlar, Abdulla Qodiriy, milliy qadriyatlar, estetik tafakkur, milliy o‘zlik, tarixiy xotira, badiiy obraz, milliy uyg‘onish, Turkiston, ma’naviyat.

O‘tkan kunlar romani o‘zbek adabiyotida ilk professional darajada yaratilgan yirik tarixiy-badiiy asarlardan biri bo‘lib, uning muallifi Abdulla Qodiriy hisoblanadi. Asarda XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida, xususan Toshkent va Marg‘ilon shaharlarida kechgan ijtimoiy hayot, turli tabaqalarning turmush tarzi, an’anaviy urf-odatlar hamda shaxsiy munosabatlar tizimi badiiy va tarixiy uyg‘unlikda tasvirlanadi.

Roman syujeti savdogar Yusufbek hoji oilasiga mansub, ma’rifatli va dunyoqarashi keng yigit Otabekning Marg‘ilonga safar qilishi bilan boshlanadi. Ushbu jarayonda u Mirzakarim qutidorning qizi Kumushbibi bilan tanishib, ular o‘rtasida chuqur hissiy bog‘lanish va sevgi munosabatlari shakllanadi. Biroq bu munosabatlar ijtimoiy muhit, oilaviy qarorlar va an’anaviy qadriyatlar bilan bog‘liq murakkab to‘siqlarga duch keladi. Keyingi voqealar rivojida Otabekning majburan Zaynabga uylanishi qahramonlar o‘rtasidagi ichki ziddiyatlarni kuchaytiradi hamda oilaviy munosabatlarda raqobat va ruhiy keskinlikni yuzaga keltiradi. Natijada asarda ijtimoiy adolatsizlik, insoniy fojiaviy taqdirlar va psixologik ziddiyatlar chuqur ochib beriladi. Syujet yakunida Kumushbibi fojiaviy tarzda vafot etadi, Otabek esa og‘ir ruhiy iztiroblar oqibatida hayotdan ko‘z yumadi. qolgan qahramonlar esa vijdon azobi va pushaymonlik holati bilan yuzlashadi.

O‘tkan kunlar romani Abdulla Qodiriy ijodida o‘zbek xalqining tarixiy o‘tmishi, ijtimoiy-madaniy muhiti hamda ma’naviy-ruhiy hayotini badiiy-estetik jihatdan yuksak darajada ifodalovchi muhim asar sifatida alohida o‘rin egallaydi. Ushbu roman o‘zbek adabiyotida milliy uyg‘onish davri estetik tafakkurining muhim ifodasi bo‘lib, unda xalqning tarixiy xotirasi, an’analari hamda ijtimoiy ong shakllanish jarayoni badiiy talqin etiladi. Asar millatning o‘zligini anglash jarayonini aks ettiruvchi, uni tarixiy ildizlariga qaytaruvchi va ma’naviy tafakkurini yangilovchi adabiy manba sifatida baholanadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston jamiyatida kechgan milliy uyg‘onish jarayoni adabiyot va madaniyatda ham o‘z ifodasini topgan bo‘lib, bu davr ziyolilari milliy til, madaniyat va ma’naviy qadriyatlarni saqlash hamda rivojlantirish g‘oyalarini ilgari surganlar. Ushbu jarayonda yaratilgan badiiy asarlarda milliy ruh, erkinlikka intilish, tarixiy xotira hamda vatanparvarlik kabi g‘oyalar estetik shaklda mujassam etilgan.[1]

[1] Abdulla Qodiriyning "O‘tkan kunlar" romanining tarbiyaviy ahamiyati - Umarova Firuza. “Journal of New Century Innovations”, Vol. 78 No.1, 2025.

O‘tkan kunlar romanini milliy o‘zlikni anglash jarayoni bilan qiyosiy-estetik jihatdan tahlil qilish ilmiy nuqtayi nazardan dolzarb hisoblanadi. Bu yondashuv adabiyotning jamiyat madaniy uyg‘onishidagi o‘rni, shuningdek, estetik tafakkurning milliy identitet shakllanishidagi rolini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi. Globallashuv sharoitida milliy o‘zlikni saqlash va rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bunda adabiyot va san’at millatni o‘z tarixiy ildizlariga qaytaruvchi, madaniy merosni asrovchi hamda yosh avlodda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi O‘tkan kunlar romanini milliy o‘zlikni anglashning estetik asoslari bilan qiyosiy tahlil qilish hamda adabiyotning milliy identitetni shakllantirishdagi badiiy-ma’naviy ahamiyatini yoritishdan iboratdir.

Estetik tafakkur va milliy o‘zlik

Estetik tafakkur insonning go‘zallikni idrok etish, uni qadrlash va unga ma’naviy mazmun yuklash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Bu tafakkur shakli orqali inson tabiat, san’at va badiiy asarlarda mujassam bo‘lgan estetik go‘zallikni anglaydi hamda ichki ruhiy olamini boyitadi. Adabiyotda estetik tafakkur milliy ruhni ifodalash vositasi bo‘lib, badiiy obrazlar, ramzlar va metaforalar orqali xalqning ma’naviy dunyosi aks ettiriladi. Shu bois estetik tafakkur milliy o‘zlikni anglash jarayonining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Milliy o‘zlik esa xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari, urf-odatlari, tili va ma’naviy merosi asosida shakllanuvchi yaxlit tizimdir. Millat o‘z tarixiy ildizlarini anglash orqali o‘zligini idrok etadi va uni keyingi avlodlarga yetkazadi. Ushbu jarayonda estetik tafakkur muhim rol o‘ynaydi, chunki badiiy ijod mahsullari milliy qadriyatlarni hissiy va estetik shaklda ifodalash imkonini beradi.

Estetik tafakkur va milliy o‘zlik o‘rtasida o‘zaro dialektik bog‘liqlik mavjud bo‘lib, ular bir-birini to‘ldiradi va rivojlantiradi. Badiiy ijod milliy ongni shakllantirsa, milliy madaniyat esa estetik tasavvurni boyitadi. O‘tkan kunlar romanida ushbu bog‘liqlik yaqqol namoyon bo‘lib, asar qahramonlari va voqealar orqali milliy tarixiy kechinmalar estetik shaklda ifodalanadi.

Tarixiy xotira va estetik ifoda

Tarixiy xotira xalqning o‘tgan davrlardagi ijtimoiy-siyosiy voqealarni, madaniy merosni va ma’naviy tajribani saqlab qolish hamda uni avlodlarga yetkazish qobiliyati sifatida qaraladi. Bu xotira milliy identitetni shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. Estetik ifoda esa tarixiy xotirani badiiy vositalar orqali tasvirlash jarayonidir. Adabiy asarlarda tarixiy voqelik obrazlar, dialoglar va badiiy tasvirlar orqali jonlantiriladi. O‘tkan kunlar romanida tarixiy muhit va ijtimoiy munosabatlar Otabek va Kumush obrazlari orqali estetik shaklda yoritilib, o‘quvchida hissiy va ruhiy ta’sir uyg‘otadi. Shu jihatdan tarixiy xotira va estetik ifoda o‘zaro uyg‘un holda milliy o‘zlikni anglash jarayonini kuchaytiradi hamda jamiyatning ma’naviy rivojiga xizmat qiladi.

Adibning ijodi, uning mazmunga boy asarlari yuzasidan taniqli ijodkorlarimiz o’zlarining iliq fikrlarini aytib o’tgan. Jumladan, adabiyotimizning ulkan jonkuyari akademik Izzat Sultonov: “Abdulla Qodiriyning asarlari badiiy mahorat namunasidir. Bu asarlarda asosiy g‘oya doimo yaqqol ifoda qilinadi, odamlar va ularning hayot sharoiti xuddi “ko‘z oldimizda turgandek” tasvir etiladi, bu asarlarning syujeti doimo qiziqarli, tili boy va shirali.2 Bu asarlarning xalqqa manzur bo‘lgani bejiz emas”, - deb yozgan bo‘lsalar, Akademik Oybek esa adib mahoratini: “Abdulla Qodiriyning prozasi birinchi navbatda hayotiyligi bilan ajralib turadi. Qodiriyning tilidan uning xalqning boy va ajoyib tilini g‘oyatdayaxshi bilganligi yaqqol seziladi, uning romanlari ana shunday go‘zal til bilan yozilgan. U tug‘ma epik yozuvchi, keng ko‘lamdagi master, yuksak ma’nodagi realistik san’atkor edi”, - tarzida yuksak baholagan. “Abdulla Qodiriyning prozasi birinchi navbatda hayotiyligi bilan ajralib turadi. Qodiriyning tilidan uning xalqning boy va ajoyib tilini g‘oyatdayaxshi bilganligi yaqqol seziladi, uning romanlari ana shunday go‘zal til bilan yozilgan. U tug‘ma epik yozuvchi, keng ko‘lamdagi master, yuksak ma’nodagi realistik san’atkor edi”, - tarzida yuksak baholagan. [2]

[2] Izzat Sulton. Abdulla Qodiriy ijodining poetik xususiyatlari. Toshkent: Fan, 1998.

Abdulla Qodiriy o‘z davrining ilg‘or ziyolilaridan biri sifatida Vatan va millat taqdiri masalalariga chuqur mas’uliyat bilan yondashgan. U yashagan davrning murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoiti adib dunyoqarashi va ijodiy iztiroblariga kuchli ta’sir ko‘rsatgan. Shu jihatdan O‘tkan kunlar romani milliy ongni uyg‘otish, tarixiy xotirani tiklash hamda xalqni o‘z o‘tmishidagi og‘riqli haqiqatlar bilan yuzlashtirishga qaratilgan badiiy-ma’rifiy asar sifatida yuzaga kelgan.

Asarda muallif Turkiston tarixining “qorong‘i davrlari”, ya’ni ijtimoiy tanazzulga olib kelgan boshqaruv tizimi va mustamlakachilik sharoitlarini badiiy talqin etish orqali jamiyatga ibrat berishni maqsad qilgan. Roman mazmun-mundarijasi nihoyatda keng bo‘lib, unda turli insoniy taqdirlar, ijtimoiy va siyosiy jarayonlar, ma’naviy-axloqiy muammolar hamda oilaviy va ishqiy munosabatlar uyg‘un tarzda yoritilgan.

Biroq ushbu ko‘p qirrali mavzular orasida eng markaziy masala sifatida yurt taqdiri, uning mustaqilligi va farovonligi g‘oyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Asarda Otabek va Yusufbek hoji obrazlari orqali vatan ravnaqi, tinchligi va mustaqilligi yo‘lida fidoyilik ko‘rsatgan ma’rifatli shaxslarning ma’naviy qiyofasi gavdalantiriladi. O‘tkan kunlar romani xalq hayotining o‘ziga xos badiiy ko‘zgusi bo‘lib, unda o‘zbek millatining muayyan tarixiy davrdagi turmush tarzi, urf-odatlari, ijtimoiy munosabatlari hamda ma’naviy-ruhiy dunyosi keng ko‘lamda realistik asosda tasvirlangan. Muallifning o‘zi ham asarni yaratishda kitobxon ommani e’tiborda tutganini, adabiy jarayonda yangicha ifoda uslublarini ehtiyotkorlik bilan joriy etishga intilganini ta’kidlaydi. Uning fikricha, asar xalq uchun yozilar ekan, adabiy yangiliklar bosqichma-bosqich kiritilishi lozim, chunki ayrim yangi usullar ma’lum bir qatlam o‘quvchilar uchun tushunarsiz bo‘lib qolishi mumkin.

Roman syujetida Otabek va Kumushbibi o‘rtasidagi muhabbat chizig‘i markaziy o‘rin egallaydi. Biroq bu ishqiy voqelik asarda mustaqil mavzu sifatida emas, balki keng ijtimoiy-tarixiy manzara fonida beriladi. Yozuvchi mazkur sevgi hikoyasi orqali o‘sha davr Turkiston jamiyatining umumiy holatini, uning ichki ziddiyatlarini hamda ijtimoiy hayotdagi murakkab jarayonlarni badiiy tahlil qiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, “O‘tkan kunlar” romani nafaqat badiiy asar, balki milliy ong va ma’naviy tafakkurni shakllantiruvchi muhim adabiy manba hisoblanadi. Asarda aks etgan milliy qadriyatlar, urf-odatlar va tarixiy voqeliklar o‘zbek xalqining ijtimoiy-ma’naviy hayotini realistik va estetik jihatdan yuksak darajada ifodalaydi. Abdulla Qodiriy roman orqali millatning tarixiy xotirasini uyg‘otish, uni o‘z ildizlariga qaytarish hamda milliy o‘zlikni mustahkamlashni maqsad qilgan. Natijada, asar milliy uyg‘onish g‘oyalarini targ‘ib etuvchi va estetik tafakkurni rivojlantiruvchi muhim badiiy meros sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Izzat Sulton. Abdulla Qodiriy ijodining poetik xususiyatlari. Toshkent: Fan, 1998.
2. Yo‘ldoshev N. O‘zbek romanining shakllanishi va rivojlanishi. Toshkent: Akademnashr, 2015.
3. Karimov U. Milliy adabiyot va tarixiy haqiqat. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 2003.
4. O‘tkan kunlar - Abdulla Qodiriy. Toshkent: “Navro‘z” nashriyoti, 2019 yil.
5. Abdulla Qodiriyning "O‘tkan kunlar" romanining tarbiyaviy ahamiyati - Umarova Firuza. “Journal of New Century Innovations”, Vol. 78 No.1, 2025.
6. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida kontrast san’ati tasviri - Zarina Suyunova. Konferensiya maqolasi.